

Festskrift til Hans Gammeltoft-Hansen, DJØF, 2004

Dogmatik i teologi og retsvidenskab

Et forsøg på en sammenligning

*af professor, dr.theol. & h.c. Theodor Jørgensen,
Københavns Universitet*

Teologi og retsvidenskab er fælles om at anerkende en disciplin, der benævnes dogmatik, med en tilsvarende metode. Når man nu selv er dogmatiker af fag inden for teologien, bliver man af gode grunde nysgerrig efter at undersøge ligheder og forskelle i bestemmelsen af dogmatikken som videnskabelig disciplin i henholdsvis teologi og jura. Hvad der skal forstås ved dogmatik som teologisk disciplin med en tilsvarende metode, har jeg en viden om. Men en tilsvarende viden kan jeg selvsagt ikke have om retsdogmatikken. Derfor gør følgende kun krav på at være et beskedent forsøg på en sammenligning. Det kan ikke andet end fylde en udenforstående med respekt at se, hvor omhyggeligt, nøjagtigt og differentieret jurister arbejder med spørgsmål vedrørende metode og fortolkning. Vel arbejdes der også inden for teologien omhyggeligt og differentieret med de samme spørgsmål, men bestemt ikke i et tilsvarende omfang. Skyldes denne omhu i retsvidenskab, at enhver færdig uddannet jurist skal være bevidst om, at han eller hun ved sine fortolkninger af love, forordninger og heraf udledte regler gang på gang må træffe bindende beslutninger om, hvad der er ret i konkrete forhold med konsekvenser for de menneskers liv og skæbne, som er involveret?

Det var denne juridiske omhu og forpligtethed på præcision, der fængede mig som teologisk dogmatiker, da Hans Gammeltoft-Hansen, Ditlev Tamm, afdøde professor i kirkehistorie Niels Knud Andersen og jeg af biskop Henrik Christiansen på biskoppernes vegne blev opfordret til at tilvejebringe et forum for en bredere forskning i kirkeret, hvilket førte til stiftelsen af Selskab for Kirkeret i året 1989. Kirkeretlige forordninger og bekendtgørelser har bindende karakter af en anden art, end dogmatiske

THEODOR JØRGENSEN

udsagn har det generelt inden for teologien. Derfor udfordres den teologiske dogmatiker i samarbejdet med juristen til yderste præcision, når det f.eks. drejer sig om udformningen af bekendtgørelser vedrørende de kirkelige handlinger eller medlemskab af kirken. Det har en gavnlig indflydelse på dogmatikken inden for teologien.

Dogmatikken som teologisk disciplin

I en sådan bestemmelse er det nærliggende i dansk sammenhæng at tage sit udgangspunkt i to store danske dogmatikker, der hver repræsenterer et århundrede, nemlig henholdsvis »Den christelige Dogmatik« af *H.L. Martensen*, 1849 o.s., og »Skabelse og genløsning. Dogmatik« af *Regin Prenter*, 2. udg. 1955 o.s. Hver især giver de indledningsvis en bestemmelse af dogmatikken som teologisk disciplin, der på grund af deres præcision fortjener at blive citeret i deres helhed. For nu at tage Martensens først:

§ 1. Den christelige Dogmatik har sin Gjenstand i de christelige Troeslærdomme, der ere gjældende i de Troendes Samfund eller Kirken. Den bekjendende og vidnende Kirke kan ikke tænkes uden et bestemt Indbegreb af Troeslærdomme eller *Dogmer*. Dogmet er ingen DÓXA, ingen subjektiv, menneskelig Mening, ingen ubestemt og svævende Forestilling; men heller ikke er Dogmet en reen Fornuftsandhed, hvis Almeengyldighed indlyser med mathematisk eller logisk Nødvendighed; det er en *Troesandhed*, stammende fra Guds Ords og Aabenbarings Auctoritet, og derfor en positiv Sandhed, positiv ikke blot ved den Bestemthed, hvori den fremsættes, men ogsaa ved den Auctoritet, hvormed den er beseglet. Dogmatikken er den videnskabelige Fremstilling og Begrundelse af de christelige Troeslærdomme i deres indre Sammenhæng (kurs. er Martensens).

Følgende punkter er det vigtigt at hæfte sig ved i denne definition. For det første omtaler den det kristne trosindhold som et *flertal* af tros lærdomme eller dogmer. For det andet afgrænser den et dogme fra en subjektiv, menneskelig mening på den ene side og en almengyldig fornuftssandhed på den anden side. Dogmet karakteriseres for det tredje som en *positiv* sandhed. Den har sit indhold fra Guds ord eller åbenbaring, hidrører altså fra noget bestemt og fremtræder selv med bestemthed, både hvad indholdet og hvad autoritet angår. Martensen spiller her på den dobbelte betydning, som ordet 'dogme' har på græsk: 1. En sætning, der er udtryk for en velbegrundet urokkelig sandhedserkendelse, og 2. i juridisk sprogbrug en autoritativ befaling. Endelig for det fjerde defineres dogmatikken som en videnskabelig fremstilling, hvor det videnskabelige kriterium vel må

DOGMATIK I TEOLOGI OG RETSVIDENS KAB

findes i den *velbegrundede fremstillingsform* og påvisningen af den *indre sammenhæng* i den mangfoldighed af kristelige tros lærdomme, der i århundredernes løb har set dagens lys.

I den følgende paragraf fremhæver Martensen endvidere, at dogmatikken ikke kun er en videnskab *om* troen, men også en erkendelse *i* troen og *ud af* troen. Derfor er dogmatikeren ikke kun sin videnskabs organ, men han er tillige også sin kirkes organ. Dogmatikken er således forpligtet på to fora, det akademiske forum og det kirkelige forum.

Det springende punkt i Martensens bestemmelse af dogmatikken som positiv videnskab er selvsagt, hvad han forstår ved Guds ord eller åbenbaring som den autoritet, dogmatikken er forpligtet på, og som gør den til en positiv videnskab. Det gør Martensen da også i sin lærebogs § 8 »Religion og Aabenbaring« grundigt rede for. Martensen gør sig til talsmand for både en almen gudsåbenbaring igennem verdenshistorien og en særlig gudsåbenbaring igennem en hellig historie, som han finder bevidnet i Bibelen. Dette uddybes i § 27. Det Nye Testamente betegnes som »den højeste *critiske* Norm for Alt, hvad der opstilles som dogmatisk Sandhed«, hvorpå alle menneskelige traditioner skal prøves. Men også »i *organisk* Betydning er Skriften den høieste Canon« for dogmatikken, da denne må »befrugtes og stedse paany forynges ved Skriftlærens Fylde« (51). Det Gamle Testamente har kun relativ autoritet som »Forberedelsens Testamente« (53). Ved siden af Det Nye Testamente står så dels de fælleskirkelige bekendelser fra oldkirken, dels den enkelte kirkes bekendelsesskrifter, for den lutherske kirkes vedkommende de lutherske, vel at mærke som *norma normata* i forhold til Skriften som *norma normans* (jf. § 28). Martensen forsvarer konfessionernes berettigelse som udtryk for en mangfoldighed af kirkelige individualiteter, svarende til mangfoldigheden af folkelige individualiteter. De repræsenterer hver især en tidløs »typus«, som i tiden manifesterer sig i bekendelsesskrifternes teologiske »formler«, der i forhold til typen er relative og forgængelige. Dogmatikkens *kirkelige* opgave består dels i en kritisk afvejning af de teologiske formlers forhold til den konfessionelle type, dels i en fremstilling af de konfessionelle grundanskuelser i en form, der svarer til kirkens og teologiens udviklingstrin. Men dogmatikkens egentlige *videnskabelige* opgave ser Martensen i en klarlægelse af en *christelig Sandhedsidee*, som han forudsætter i den troende bevidsthed som frugt af Helligåndens indre vidnesbyrd, der ikke blot har et praktisk, samvittighedsrelateret indhold, men også et teoretisk. Denne kristelige sandhedside i dens møde med det positivt givne antager Martensen som »en relativ selvstændig Christendomskilde, forskjellig fra

THEODOR JØRGENSEN

Skriften og Kirken« (jf. § 29, 56f). I de følgende paragraffer bliver det tydeligt, at det er denne kristelige sandhedsidé, der bliver det konstruktive princip for den sammenhængende fremstilling af de kristelige troslærdomme.

Regin Prenters »Foreløbige bestemmelse af dogmatikkens opgave« i § 1 af hans lærebog »Skabelse og Genløsning« lyder som følger:

Dogmet er den i Guds åbenbaring givne, ved de bibelske skrifers vidnesbyrd formidlede og i de gudstjenestelige bekendelser formulerede indsigt i, hvad der er Guds vej til frelse for det fortabte menneske. Dogmatikken er det kritiske tankearbejde, som til forberedelse af den aktuelle forkyndelse af frelsesbudskabet atter og atter søger at tolke dogmet ved fornyet henvisning til skrifternes vidnesbyrd under skyldig hensyntagen til forkyndelsens øjeblikkelige situation.

Prenters bestemmelse af dogmatikkens opgave adskiller sig markant fra Martensens ved at tale om dogmet i ental. I sin redegørelse distancerer Prenter sig da også fra den opfattelse af dogmet, som gør »det nærmest ensbetydende med en fundamental læresætning, indeholdt i et kirkesamfunds officielle lærebekendelser« (6). Så snævert bestemmer Martensen nu heller ikke dogmet, når han taler om en kristelig troslærdom, men han benytter sig af flertalsformen og tager dermed sit udgangspunkt i trossætninger, som man kan forefinde dem f.eks. i en katekisme (jf. 6). Men når Prenter knytter til ved den filosofiske betydningsnuance af ordet 'dogme' og sætter det lig med 'indsigt', vil han med entals- og bestemthedsformen ikke sige, at der findes én enkelt velbegrundet kristen hovedpåstand, hvoraf alle andre skal afledes. 'Dogmet' bliver nærmest ensbetydende med en alt omfattende kristen indsigt i »Guds vej til frelse for det fortabte menneske«. »Der er i strengeste forstand kun eet dogme, fordi der kun er een Guds åbenbaring. Dogmet er derfor altid kristologisk eller – hvad der i grunden er det samme – trinitarisk« (7). Denne understregning af dogmet i ental kan minde om Martensens kristendomsidé, men ligheden er overfladisk. For Martensen hævder kristendomsiden som en relativ selvstændig kilde ved siden af Bibelen og kirken. Det afviser Prenter. Dogmet formidles i en mangfoldighed af udsagn, primært med en særlig autoritet igennem Bibelens vidnesbyrd, sekundært igennem de gudstjenestelige bekendelser og selvsagt også igennem den til hver en tid foregående forkyndelse og teologiske refleksion. Men hvad er så dogmatikkens forhold til dogmet ifølge Prenter? Kort formuleret er dogmatikken dogmet i funktion. Det er umuligt at fastlægge dogmets indhold med én sætning. I § 8 sætter Prenter dogmet lig med »trosopfattelse« eller det »i troen umiddelbart givne læreindhold«, forstået som et indhold, der kan omsæt-

DOGMATIK I TEOLOGI OG RETSVIDENS KAB

tes i formulerbar erkendelse i form af læremeningen. Dogmatikken er den stadig pågående udfoldelse af dette indhold. Denne proces karakteriserer Prenter som et »kritisk tankearbejde«, der har en formidlende funktion fra de bibelske skrifter og bekendelsernes formulering af dette trosindhold til den aktuelle forkyndelses formidling. Sådan forstået er dogmatikken en hermeneutisk disciplin. Som kriterier for dogmatikkens videnskabelighed angiver Prenter i § 13 »saglighed, grundighed og fri forskning« resulterende »ikke i profeti, men i ret lære« (188). Derfor hører dogmatikken hjemme i det, Prenter i tilknytning til Grundtvig kalder for »kirkeskolen«, ikke i selve kirken, hvor trosbekendelsen og forkyndelsen hører hjemme (191). Men hvori består så ifølge Prenter det læremæssige i dogmatikken? Ikke ved at være »systematisk videnskab, som udfolder en organisk anskuelses iboende logik« (§ 14). Her adskiller Prenter sig markant fra Martensen, der antog en kristen sandhedsidé, som kunne udfoldes i dogmatikken. Prenter tilslutter sig den fra reformationstiden kendte »loci«-metode: »steder fra de hellige skrifter udlagt med henblik på det, der skal forkyndes, og ordnet mere eller mindre i tilslutning til katekismens eller dåbssymbollets opbygning« (193). I denne bestemmelse af det læremæssige i det dogmatiske arbejde er den stadige kritiske vekselvirkning mellem dogmatikken og bibelsk eksegese på den ene side og dogmatikken og den aktuelle forkyndelse på den anden side blevet fastholdt.

Men uanset forskellene imellem Prenter og Martensen er det muligt at konstatere enighed om følgende punkter: 1. Dogmatikken er en positiv videnskab, der beror på og udfolder et autoritativt givet vidnesbyrd til tro, Guds åbenbaring i historien. 2. I den henseende adskiller dogmatikken sig fra både religionsfilosofi og filosofi. 3. Alligevel består der en nødvendig vekselvirkning dem imellem, som Martensen vurderer mere positivt, Prenter mere kritisk. 4. Dogmatikkens videnskabelighed består i den saglige, fordomsfrie og sammenhængende behandling af og begrundelse for det kristne trosindhold. 5. Systematikken i dogmatikken udfoldes ikke på dogmatikkens præmisser, men er en i dogmatikkens kilder forudgivet systematik. Martensen kan sammenfatte den omkring en kristen sandhedsidé, medens Prenter lægger vægten på den systematik, der ligger i trosbekendelsens og katekismestoffets trinitariske struktur som udlægning af den treenige Guds virke forud for og i historien som skaber, forsoner og forløser.

THEODOR JØRGENSEN

Dogmatikken som juridisk disciplin

I sin afhandling »Ret som teknik, kunst og videnskab« fra 1956 definerer Alf Ross retsvidenskab som en videnskabelig beskrivelse og behandling af »gældende ret«, dvs. det »sæt af handleregler, der effektivt fungerer i samfundslivet« i et bestemt samfund (217). Ifølge Ross kan der derfor i retten skelnes imellem »to sider eller »aspekter«: den er både *ideologi* (et kompleks af normer) og *liv* (de handlinger, der motiveres af normerne), både et tankeindhold og noget virkeligt« (ib.). Rent bortset fra, at man kan spørge Ross, om et tankeindhold ikke også er noget virkeligt, begrunder disse to sider af retten sondringen mellem *retsdogmatik* og *retssociologi* i retsvidenskab. Retsdogmatikken er så den disciplin, der beskæftiger sig med ideologien som sådan, som »en tankebygning bestående af sætninger om »rettigheder« og »pligter« o.lign., og ikke som et udvortes iagttageligt fænomen«. Retsdogmatikeren beskæftiger sig med, »hvad der er gyldigt, hvad der bør være, ikke med, hvad der faktisk sker« (ib.). Men forbindelsen til livet kan ikke skæres helt over, for retsdogmatikeren vil uden den forbindelse ikke være i stand til at forklare, hvorfor bestemte love er gældende ret (jf. 218). I sin nærmere bestemmelse af retsdogmatikken i snævrere forstand peger Ross på følgende karakteristika: Den systematiske fremstilling af gældende ret, *de lege lata*, skaber for det første den nødvendige overskuelighed til at kunne bemestre stoffet, begrunder opdelingen i forskellige fagdiscipliner og har heuristisk værdi for selve den videnskabelige analyse af retsstoffet. Endvidere bestræber den systematiske fremstilling sig ved sine generaliseringer at udskille fælles problemer og at fremstille fælles retsregler for det behandlede område. »I et endnu højere abstraktionsplan ligger de grundsætninger og ideer, der udtrykker dominerende vurderinger indenfor det pågældende retsområde, og som uden at kunne tages som egentlige retsregler spiller en betydelig rolle ved rettens fortolkning« (jf. 220f). Men doktrinen har for det andet også den opgave »at tage stilling til sådanne fortolkningsspørgsmål, som kan tænkes at opstå i praksis (retsvidenskab *de sententia ferenda*), hvorved den kan få karakter af begrundede råd og vejledninger for dommerne« (ib.). »På denne måde bidrager doktrinen til at gøre retsudøvelsen mere seende« (222). Endelig for det tredje »beskæftiger doktrinen sig også med lovgivningsproblemer (retsvidenskab *de lege ferenda*) og har for så vidt karakter af begrundede råd og vejledninger for lovgiveren« (ib.).

Sammenholdt med dogmatik i teologisk forstand er lighedspunkterne iøjnefaldende. Det gælder opgaven med at skabe overblik over og

DOGMATIK I TEOLOGI OG RETSVIDENSKAB

sammenhæng i et yderst differentieret stof, og det gælder opgaven med at være kriterieskabende støttedisciplin i en fortolkningsproces. Det springende punkt for en videre sammenligning er forståelsen af gældende ret eller de retskilder, som både den retslærde og retsudøveren er forpligtet på, svarende til det positivt givne i den teologiske dogmatik, den i de bibelske skrifter bevidnede åbenbaring eller dogmet, og *hvordan* retsdogmatikeren forholder sig til dem. Generelt henvises der til fire hovedgrupper af retskilder: 1. *Lovgivning* (grundlov, love, anordninger, bekendtgørelser og cirkulærer), 2. *retspraksis* (domstolsafgørelser), 3. *sædvaner* (retssædvane og kutyme) og 4. »*forholdets natur*« (jf. Jens Ewald, 1997: 17). Det er af dette kildemateriale, at retsreglerne udledes. De kan være nedfældet skriftligt i en kilde, men er det langt fra altid. De udledes snarere som generaliseringer af et bredt kildemateriale og fungerer som fortolkningsregler for retsudøvelsen (til den komplekse tilblivelsesproces af retsregler og deres differentiering jf. Morten Wegener: 19ff). Det er i sådanne generaliseringer, at et retssystems ideologi eller værdigrundlag tydeliggøres, og i tydeliggørelsen af disse værdigrundlag kan retsdogmatikeren ikke undgå at forholde sig kritisk vurderende, idet der meget vel indenfor ideologien kan eksistere modsatrettede tendenser, som det er vigtigt at påvise ikke mindst, når klarlæggelsen af retsreglerne ikke blot har et internt videnskabeligt formål, men også skal tjene som vejledning for retsudøvelsen og dermed indirekte er med til at påvirke udviklingen af samfundets retsbevidsthed og den tilsvarende retspolitik.

Følgende analogi foreligger for mig at se her mellem retsdogmatikken og den teologiske dogmatik. Det positivt givne, som udøverne i begge discipliner er forpligtede på, er ganske vist nedfældet i skriftlige kilder, men derudover også konkretiseret i den stadigt pågående fortolkende overleveringsproces. Og i forhold til de skriftligt nedfældede kilder anerkendes i begge discipliner en hierarkisk struktur, selv om den i juraen er betydeligt svagere. Vel står grundloven over alle andre love, men en grundlov kan ændres og muligvis skiftes ud med en ny. Det kan man ikke med de bibelske skrifter. Men det vigtige lighedspunkt er, at det egentligt forpligtende ligger bagom de nedfældede og uskrevne kilder som en betydningsmidte og en tydningshorisont, i Prenters sprogbrug dogmet, i Martensens sprogbrug den *kristelige sandhedsidé*, i Ross' sprogbrug *ideologien*. For den teologiske dogmatiks vedkommende er dette bagvedliggende af religiøs art, for retsdogmatikkens vedkommende er det af etisk art i og med, at borgeren af retsudøveren sættes under ansvar i henseende til at varetage rettigheder og pligter. Hvad de således er fælles om, er, at de på

THEODOR JØRGENSEN

en eller anden måde forudsætter et menneske- og samfundssyn, som de er med til at værne om og videreudvikle, svarende til enhver tids udfordringer.

Jørgen Dalberg-Larsen har givet en oversigt over det 19. og 20. århundredes forskellige bestemmelser af retsdogmatikken (*Jørgen Dalberg-Larsen & Leif Evald: 90ff*). Han skelner mellem tre videnskabsidealer: 1. Det positivistiske, 2. det hermeneutiske og 3. det kritiske. Jeg vil i denne sammenligning helt se bort fra det positivistiske, fordi dogmatik i teologisk forstand selvsagt ikke kan forenes med det, selv om man har forsøgt det i Uppsala ved at omdefinere dogmatik til *empirisk livsåskådningsforskning*. Det er man dog på vej bort fra. Og for Alf Ross' vedkommende som den vel nok mest markante repræsentant for et positivistisk videnskabsideal i skandinavisk retsvidenskab har jeg svært ved at fatte, hvordan han med sin bestemmelse af retsdogmatikken kan fastholde det positivistiske videnskabsideal (til diskussionen om Alf Ross jf. *ib.:* 103ff; Wegener: 53ff; Gram Jensen: 36ff). Men det hermeneutiske og det kritiske videnskabsideal er relevante for denne sammenligning.

Det er betegnende, at *det hermeneutiske videnskabsideal* i nyere tid i første omgang blev udformet af teologer, jurister og klassiske filologer for siden at blive overtaget og udviklet til en generel teori i filosofien (med *Wilhelm Dilthey* og *Hans Georg Gadamer* som de store repræsentanter). For fælles for de tre førstnævnte videnskaber er, at de skal fortolke autoritative tekster ind i stadig nye forståelseshorisonter og for juristens og teologens vedkommende ind i konkrete situationer. Det tvinger dem til at gøre brug af den hermeneutiske metode, der er kendetegnet ved den hermeneutiske cirkel, der dels gælder for måden at se på en tekst på, dels for fortolkerens forhold til teksten. For en teksts vedkommende skal fortolkeren gå fra enkelthederne i teksten til tekstens helhed og tilbage igen, ligeledes skal den enkelte tekst ses i forhold til den mere omfattende sammenhæng, den som tekst befinder sig i, f.eks. et forfatterskab, for en lovteksts vedkommende et lovkompleks eller endog et helt retssystem og for en bibelsk teksts vedkommende det enkelte skrift og derudover Bibelen som helhed. Hvad angår fortolkerens forhold til teksten, så gør den hermeneutiske cirkel sig gældende ved, at fortolkeren hverken kan eller skal undgå at bringe sin egen selvforståelse, forudforståelse, egne fordomme og egen forståelseshorizont i spil. Sådan kommer al forståelse i gang. Videnskabelig forståelse adskiller sig fra anden forståelse ved at være sig bevidst – også kritisk bevidst – om dette forhold. Under fortolkningen vil så tekstens betydningsindhold virke tilbage på fortolkeren, så at alt, hvad han

DOGMATIK I TEOLOGI OG RETSVIDENS KAB

bragte med ind i fortolkningsprocessen, kommer i skred mod en ny forståelse med konsekvenser for det betydningsindhold, han udleder af teksten og formidler videre. Er den formidlende fortolker enten præst eller dommer, som i deres formidling applicerer en tekst på en konkret situation, får denne anvendelse igen konsekvenser for det betydningsindhold, som det nu er muligt at udlede af en tekst. Eftertiden kommer ikke udenom at inddrage dette i den videregående tolkningsproces af teksten. Af dette drager den hermeneutiske skole den konsekvens, at *anvendelsen udgør et integreret led af enhver form for forståelse.*

Det er for mig at se oplagt, at det hermeneutiske videnskabsideal tilbyder sig som muligt for dogmatikken i teologisk forstand, der opfatter sig selv, sådan som vi har set, som en formidlende disciplin i en pågående tolkningsproces. Tilsvarende argument kan efter mit skøn også bruges til at forstå retsdogmatikken som en hermeneutisk disciplin. Alligevel er der væsentlige indvendinger, som repræsentanter for det kritiske videnskabsideal har rejst (især Frankfurter-skolen med *Jürgen Habermas* som fremtrædende repræsentant for denne kritik). Kritikken retter sig især mod Gadamer, fordi denne ikke for alvor skelner imellem rigtige og forkerte domme og udlægninger i forhold til traditionen. Den fejlagtige interpretation er også et led i den nedarvede forståelseshorisont og har et forhold til traditionens betydningsindhold og er som sådan en udlægning af den. Det gør det hermeneutiske videnskabsideal blindt overfor en mulig forvrængning af det overleverede betydningsindhold. Samtidig fremmer det hermeneutiske videnskabsideal en konservatisme, der kan stille sig i vejen for nytænkning.

Det kritiske videnskabsideal vil anvendt på retsdogmatikken især hæfte sig ved den til grund for et retssystem liggende ideologi ifølge Ross' sprogbrug, eller det menneske- og samfundssyn, som må forventes at være nedfældet i en stats grundlov, men – mindre håndgribeligt – også må kunne udledes af et samfunds retsbevidsthed eller retsfølelse. En sådan ideologi kan der argumenteres naturretlig for, og en sådan naturretlig argumentation må vel siges at foreligge i de forskellige erklæringer og konventioner om menneskerettigheder, som er blevet fremlagt i tidens løb. I hvert fald forudsætter den, at det er muligt at blive enige om nogle alment menneskeligt gældende principper, selv om det samtidigt er evident, at diverse formuleringer af dem altid er farvet af den historisk-kulturelle og politiske kontekst, de er fremlagt i. En argumentation, som hæfter sig ved det sidste, vil i stedet for en naturretlig indfaldsvinkel

THEODOR JØRGENSEN

understrege disse generelle principper som positivt givne i en bestemt epoke og fremhæve deres dynamiske karakter.

Men uanset hvilken indfaldsvinkel der vælges, vil retsdogmatikken defineret ud fra en kritisk videnskabsteori være anvendt videnskab med sigte ikke blot mod retspraksis, men også mod retspolitik. Generelle principper som udtryk for nogle grundlæggende værdier eller normer forudsætter enighed i samfundet om dem, altså en retsbevidsthed eller retsfølelse, der accepterer disse principper. Men retsbevidstheden er en dynamisk størrelse under stadig forandring på godt og ondt. Den kan bevirke nye indsigter, der åbner for anderledes, men nu berettigede fortolkninger af de generelle principper i sammenligning med ældre fortolkninger, og det kan føre til kritik af foreliggende lovtekster og hidtidig doms- og forvaltningspraksis, ja, endog af en forfatning. Men forandringen kan også gå i negativ retning. Ofte er anledningen uheldige udviklingstendenser eller kriminelle begivenheder, der blæses op af medierne og skaber en folkestemning, som frister politikerne til populistiske ad-hoc-lovgivninger og bekendtgørelser, der mere eller mindre ser igennem fingrene med en nøje overholdelse af de grundlæggende principper og en deraf følgende retspraksis. Da får retsdogmatikken til opgave at værne om de generelle principper i et kritisk opgør med en sådan lovgivningspraksis og den retsfølelse, der har givet anledning til den.

For mig at se er det kritiske videnskabsideal det bedste at anlægge på dogmatikken både indenfor jura og teologi, fordi det bedst svarer til praksis i begge fagområder. Tydeligt kan dette ideal da også aflæses af Prenters bestemmelse af dogmatikkens opgave. Og det forekommer mig, at det kritiske videnskabsideal anvendt på retsvidenskaben på væsentlige punkter viderefører den skandinaviske realisme. At det kritiske videnskabsideal er at foretrække, hænger sammen med, at begge videnskaber i forhold til deres fagområde også har normativ karakter. Derfor må begge – netop fordi man forholder sig til en autoritativ overlevering – også kunne optræde autoritetskritisk. Det er på det punkt, at det kritiske videnskabsideal har et klart fortrin frem for det hermeneutiske, der som tidligere nævnt i sig rummer en konserverende tendens. I hvert fald i den definition, som Gadamer har givet det hermeneutiske videnskabsideal, lader dette i den grad betydningsindhold og fortolkning gå op i en højere enhed, at det kritiske potentiale, der kunne ligge i indholdet i forhold til dets fortolkning, ikke får mulighed for at blive sat fri. Ifølge det kritiske videnskabsideal er den kritiske instans for retsdogmatikkens vedkommende ideologien, for den teologiske dogmatiks vedkommende dogmet i ental

DOGMATIK I TEOLOGI OG RETSVIDENSKAB

eller åbenbaringen i Kristus, dogmet som person. Det gælder for både ideologien og dogmet, at de ikke foreligger og kan foreligge i en bestemt nedskreven form og fastlægges som sådan. De står med deres dynamiske karakter altid bagom og gør sig gældende som hermeneutiske nøgler i den stadig pågående tolkning af deres egen overlevering i både mundtlig og nedskreven form. Men dermed er det uundgåeligt, at der altid indgår et subjektivt moment i deres fremdragelse og anvendelse, nemlig fortolkerens, og for at dette subjektive moment ikke skal udarte til vilkårlighed, må fortolkeren i videst mulig omfang søge at opnå konsens om sin fortolkning. Fordi dette er indbygget som et nødvendigt led i det kritiske videnskabsideal, kan jeg ikke følge Dalberg-Larsens betænkelighed over for den kritiske retsvidenskab »med hensyn til at fremme den formelle retssikkerhed: forudberøgheden« (128).

Teologien og retsvidenskaben har et generelt sigte til fælles. De vil være og virke til gavn for mennesket. Derfor er menneskesynet en afgørende instans for dem begge, og det indgår som noget konstitutivt i henholdsvis ideologien og dogmet, der bevirker deres dynamik. For det er i menneskesynet, at de stadige forandringer sker i historiens forløb, undertiden til det bedre, undertiden til det værre. Det virker tilbage på tolkningen af ideologien og dogmet og fører til nye indsigter hos dem begge. For blot at nævne et enkelt eksempel, fælles for teologi og jura, nemlig synet på de homoseksuelle. På grund af bedre erkendelse og dybere forståelse af det menneskelige er homoseksuel adfærd blevet legitim i mange samfund til forskel fra tidligere, hvor den af både de kirkelige og verdslige myndigheder blev fordømt og hårdt straffet. Det har tvunget dogmatikerne i jura og teologi til kritisk at afprøve ideologien og dogmet, om de kan og i virkeligheden også bør tolkes i overensstemmelse med denne bedre erkendelse og dybere forståelse af det menneskelige med et opgør med tidligere fortolkninger til følge. Vel kan det ikke nægtes, at anerkendelsen af homoseksuel adfærd kan være gradueret forskelligt i almindelighed eller også forskelligt i henholdsvis retsvæsenet og kirken. Homoseksuel adfærd kan være anerkendt i betydningen »tålt«. Da er det fremdeles ideologien og dogmet i deres traditionelle udlægning, der har overvægten. Men anerkendelsen kan også have form af en retlig legitimering af de homoseksuelles forhold, som det er sket med loven om indgåelse af registreret partnerskab, der i de fleste henseender ligestiller partnerskabet med ægteskabet. Her nøder de-facto-ankendelsen til en nytolkning af ideologien og dogmet, der således får overvægten i forhold til ideologien og dogmet i den traditionelle udlægning. At dette kan være en møjsommelig proces, fremgår med al

THEODOR JØRGENSEN

tydelighed af den debat i kirken og samfundet herhjemme, som omsider har ført til legitimeringen af homoseksuel adfærd, og nægtes kan det ikke, at den proces foregår med forskelligt tempo i retsvæsenet og i kirken, så at der kan opstå en dissens dem imellem. Desværre er det her ofte kirkens folk, der halter bagefter, hvilket med al tydelighed fremgår af den usikkerhed, der fremdeles hersker i folkekirkens ledelse med henblik på, hvordan man skal forholde sig til indgåelse af registreret partnerskab i kirken.

Det er i det fælles generelle sigte, at være til gavn for mennesket, at det samspil mellem teologi og jura foregår og bør foregå, som forsøges udfoldet i den teologiske disciplin, vi i Selskabet for Kirkeret har interesseret os for, nemlig retsteologien. At sigtet med denne disciplin i første omgang især er rettet imod samspillet mellem stat og kirke, altså kirkeretten og den kirkelige forvaltning, siger sig selv. Men retsteologiens arbejdsområde er ikke begrænset hertil. Selv om det danske samfund er et sækulariseret samfund, består der uanset forskellige livssyn stort set enighed om, at det danske samfund i høj grad beror på værdier, der er kristeligt betinget. Derfor er der også et samspil mellem juridisk ideologi og dogmet i teologisk forstand, uanset om det er erkendt eller ej. Det er dette samspil og tydeliggørelsen af det, som ud over kirkeretten er retsteologiens arbejdsområde, og her kan den rent faktisk blive en af hjælpedisciplinerne for retsdogmatikken som en kritisk videnskab. Dertil kommer den udfordring, der i et stadigt mere pluralistisk samfund melder sig igennem en synlig tilstedeværelse af andre religioner, som inden for retsvidenskaben nødvendiggør en udfoldelse af religionsretten, hvor retsteologien også kan være en vigtig hjælpedisciplin.

Konfereret litteratur:

Jørgen Dalberg-Larsen & Jens Evald: *Rettens ansigter – en grundbog i almindelig retslære*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1998.

Jens Evald: *Retskilderne og den juridiske metode*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1997.

Sv.Gram Jensen: *Almindelig retslære. En introduktion*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1989.

H.L. Martensen: *Den Christelige Dogmatik*, 5. opl., G.E.C. Gads Forlag, 1904.

Regin Prenter, *Skabelse og Genløsning. Dogmatik*, 2. udg., G.E.C. Gads Forlag, 1955.

Alf Ross, *Ret som teknik, kunst og videnskab – og andre essays*, udvalgt af Isi Foighel, Hans Gammeltoft-Hansen, Henrik Zahle, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1999.

Morten Wegener, *Juridisk metode*, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2000.